

*Korunk kezdete és vége*

konzervatívnek nevezett politikai filozófiai eszmekör mélyén mindig is valami különös borongás, melankólia, az emberi viszonyok állandó viszályába beletörődő rezignáltság gomolygott. Az örök liberális optimizmussal könnyű elhitetni, hogy a világ megjavítható, a fejlődés üdvtörténeti útján jár a történelem, így aki az aktuális meliorista szenvedélyt gyanakodva figyel, jobbára a konzervatív térfélen találja magát. Ekképpen változik a megítélése mindazon jelenségeknek, melyeket a *globalizáció* címszó alatt szokás összefoglalni. Sokan vetettek már számot vele, kísérelték meg főbb jellemzőit rendszerbe szedni, mégis egyöntetű tudósi vélekedés, hogy olyannyira cseppfolyós fogalommal van dolgunk, ami par excellence lehetetlenné teszi a pontos meghatározást. Hogyan nyugodhatnánk bele azonban e kudarcba, mikor arról is lemondanánk ezzel végképp, hogy személyiségünk lefokozottságával szembenézzünk?

Érdeemes felidézni a Szépművészeti Múzeum két évvel ezelőtti kopt kiállítását, mely egy megválaszolhatatlannak tűnő filozófiai kérdésre felel: mikor vette kezdetét a globalizáció, mikor jutott uralomra az a rend, mely a világot *egyként egyformának egyenlősítve* terpeszkedik el fölötte? Azt, hogy mi adja voltaképpen ennek a különös művészettörténeti kornak, a III–IV. század keresztény Egyiptomának bámulatra méltóan önálló karakterét, mi, európaiak könnyedén megfejthetjük. Éppen a globalizáció lényegéről tanúskodnak ugyanis az épületplasztikák, csontfaragványok, ikonok, textíliák. Az ókereszténység és a kora középkor sajátos irányzata egy ezerszálú civilizációs szöttes, keresztény mitológiává alakul rajzolatában az egyiptomi népi művészet hitvilága, a késő antik pogány témaválasztás; a frontális beállítás szintetizálja a bizánci ikonográfiát és a görög-római vázafestészet ábrázolási technikáját is. Végigjárva a távoli múlttal besötétített termet, az elvakított kiállítóteréből montázsszerűen feltűnedező szimbólumokat kőben, csontban, fában, gyapjún, fokozatosan bontakozik ki a változó és mégis *egy* kulturális horizont, a századok ívére feszült változhatatlan világnézet, mely mintha csak a nevek vonatkoztatási rendszereit csúsztatná félre magán, de mindvégig megtartja az erdőtől, hegyektől, állatoktól, növényektől ellesett eredendő belső ritmust. A Dionüszoszt kísérő menádok egyszerre csak angyalokká lesznek, a görög istenből pedig – csodák csodája! – keresztény szent anélkül, hogy az anyagot megmunkáló archaikus művészi logika megbicsaklana. A sokféle kultúra úgy talált egymásra Egyiptomban, hogy a helyi, évezredek csiszolta gondolkodásmód szervesíteni tudta felfogásába az őt ért hatásokat, s nemesedő, gazdagodó tudattal folytatta útját önmaga felé, megmaradva ugyanannak, ami volt. A népművészet névtelen alkotója

a keresztény ikonokba is ugyanazt titkolta névtelenül, amit addig a frízekbe: a valóságon túli spirituális élményt, a mindenséget megszólító közösségi létszemléletet. Mikor is kezdődött hát a globalizáció, s az valóban nem más, mint romboló nihilizmus? Mióta hagyjuk, hogy a semmi megtörténjen velünk?

Minden gondolatfutam, melynek szerzője vesztesnek érzi magát, egzisztenciálisan kiszolgáltatottnak ebben a helyzetben, addig a pontig hátrál vissza, ahol diadalittasan kijelentheti: „Na, kérem, itt szúrtuk el a világtörténelmet!” Még akkor is, ha közelítve ehhez a délibábos momentumhoz, az rögtön szertefoszlik, hogy aztán a láthatár peremén tűnjön fel újból. Ami azelőtt volt, az áhított aranykor, a *létfeljejtés* előtti ősidő. Ami utána jön, lassú hanyatlás, elkorcsosulás, az emberiség hajótörése. Velük szemben állnak hadrendbe a neoliberalizmus apológétái, akik a fejlődés ívét töretlennek, exponenciálisnak láttatják, és egyfelől a piac hosszú távon nullszaldóra kihozható dinamikus egyensúlyi állapotában hisznek, másfelől minden negatív tendenciát úgy állítanak be, mintha csak az egyetemes emberi jogok elismerésének oltárán hoznánk áldozatot. A globalizmus – elkerülhetetlen mellékhatásával, az antinacionalizmussal együtt – a lehetséges világok legjobbikával kecsegtet. Ahogyan Rüdiger Safranski híres traktátusában kifejti, abba a klasszikus logikai hibába esnek bele, amit – a tudás etikai semlegességét hirdetve – paradox módon ők utasítanak el a legélesebben: a „van” és a „kell” világot úgy játsszák ki egymás ellenében, mintha az itt-a-piros-hol-a-piros szemfényvesztő játékának lennének legombolt balekjai. „Kijelentik, hogy a gazdasági lét határozza meg a tudatot, és egyúttal azt követelik, szíveskedjék meghatározni a tudatot.” A globalizáció egyfelől érv ahhoz, hogy a tőkét felmentse szociális kötelezettségei alól, másfelől „nem kívánt” eredménye a tökéletes piaci szabadságnak, a gazdaság primátusát valló ideológiának, mely szerint az emberiség hosszú távon akkor lábálhat ki az örök viszály kórjából, ha a tőkeáramlást már nem akadályozza semmi.

Az emberi jogok deklarálása is mindösszesen olyan mértékű és hatású, hogy ez az áruforgalom biztonságát erősítse, továbbá amennyire megszilárdult társadalmi viszonyok esetében az lehetséges. Ha az emberek többsége az erőszakalkalmazás monopóliumát az állam nevezetű közösségre ruhazza át, mert annak működését elégségesnek ítéli meg a saját boldogulásához, az élet magától értetődően *békésebbé* válik. Attól még, hogy nem személyesen szerzünk érvényt jogainknak, hanem a *mi nevünkben* mások tartóztatnak le, juttatnak börtönbe, gyámolítanak, vagy éppen ellenkezőleg, retorziókkal illetnek magyar állampolgárokat, esetleg a mi felhatalmazásunkkal harcolnak külföldön a „demokrácia exportjéért”, a súlyos döntéseknek meg kell születniük. Szabadságunk, lehetőségünk arra, hogy az életünket saját akaratunk szerint alakíthassuk, a politika síkján csökkent, a magánéletben megnőtt a korábbiakhoz képest (ahogyan Constant írja). Csakhogy pontosan a közéletben nyer értelmezést a magánautonómia, jutnak dűlőre annak terjedelméről, vagyis ha impotens *citoyenek* vagyunk – hiszen annyit tudunk meg a politikai döntések meghozataláról, motívumairól, amennyi ránk tartozik: semmit –, *burzsoáként* is kiszolgáltatottá válunk: annyi jogot biztosítanak számunkra, amennyi a fennálló uralmi

rendnek előnyös. De tényleg ez a globalizáció lényege? A kétségtelenül „globalizált” kopt művészet egészen másról tanúskodik!

Hol romlott el minden? Fukuyama a demokrácia, így annak elengedhetetlen feltétele, a szabad piac globális térhódításától várta a „megváltást”, amit törvény-szerűen bekövetkezőnek és általános panaceának képzelt, hogy aztán a történelem-nek egy csapásra vége szakadjon, beteljesítvén a küldetését. Spiró György *Fogsága* annak a konzekvens bizonyítására ékes példa, hogy a globalizáció minden sorscsapásával egyetemben egyidős a civilizációval. „Régen se volt ez másként!” – összegezzhetjük ezt az álláspontot, és valóban, a Római Birodalom az USA-hoz hasonló hatalmi gépezet, befolyása alatt tartja az akkor ismert világot, mely minden brutalitásával, önkényességével, a benne hánykolódó egyént csak időnként levegőre engedő „önmozgásával” együtt a mai valóság komikus tükre. Ideáltípusát rajzolja meg a tehetséges, a politikában nyüzsgő, de nem sok vizet zavaró értelmiséginek, akinek ugyan hatalmas tudása méltóságot ad, de aki végül kénytelen belenyugodni tehetetlenségébe. A főhős a kozmopolisz derűs lakójává avanzsál, ám a felszakadó nevetés *egyetlenségünk* leszorító nyomatékától szabadít meg, „minden rejtelmet kibont / s végül már semmi se fáj”.

Nyugodjunk bele mindebbe? A liberális gondolkodásmód ellenpólusaként említtem meg Bogár László könyvét, mely a – leginkább Spengler és Ortega nevéhez kapcsolt – krízisirodalom szintézisére vállalkozik, a heideggeri létfilozófia vulgarizálásával kísérli meg az átfogó magyarázatot. Ismeretes, Heidegger miként hátrált egyre a történelemben a romlást hozó fordulatig. A Nietzsche-kommentárban korunkat a nihilizmus korának aposztrofálja, a történelem utáni (vö. Fukuyama!), a Kék Bolygót gyarmatosító kornak. Írása a technikai haladás és a mindent ökonomizáló, még a képességeket is kvantumokban mérő globális piac kritikája. A bárhová átültethető piaci logika nem kötődik az *itt*hez, afféle *világtagadás*, melynek gondosan legitimált ideológiájában a cél az élet megtervezése, nem az átélése. Heidegger a történelem végét munkásságának elején arra az időpontra teszi, amikor a Római Birodalom az antik görög kultúrát váltja föl, majd a hellenizmust állítja szembe az antik görögséggel, később a hitvány periklészi időszak Athén-központúságát az archaikus kor eredeti *önelsajátításával*, a poliszok kinek-kinek tehetségéhez mérten helyet biztosító belső együvértartozásával. Mikor Euripidész Dionüszosz helyett a tömegeket engedi színpadra, és Szalamisznál a plebs hadserege győz, az „ész félreállítja az emberben levő istenalkotó erőket”, a *biomorff* létet a *technomorff* lét váltja fel. A „létrontás deszakralizációs folyamatának” kezdetét egy jól körülhatárolható pillanatnak tulajdonítja Bogár is, melynek szimbólumát a műanyag feltalálásában ragadja meg. Három létszintet határol el a világtörténelemben: az elsőben az ember a teremtés legalsó fokának gondozásával, ápolásával előbújni segíti a föld magvait, a másodikban a „létezésben benne rejlőt emeli felszínre” (itt nyilván a bányászati kitermelésre gondol), ám a hübriszt akkor követi el, amidőn nemcsak felszínre hoz, hanem átalakít: mesterséges anyagot („stoff”) alkot. A műanyag, az atombomba és a derivatíva a létezők azon három dimenziója, melyek a globalitás metaforikus jelenségformáit képezik. A válságirodalom logi-

kai sémája tehát az, hogy az emberiség történelmében volt egy hosszú, ideális időszak, az aranykor, s ennek lezárultával a hanyatlás fokozatos, megállíthatatlan, míg a liberalizmus éppen ellenkezőleg, a tudás bővített újratermelésében hisz, az emberiség zökkenőkkel teli, ám kétségbevonhatatlan okosodásában. Előbbinek vitathatatlan technikaellenessége, elitizmusa és a romantikát idéző zsenikultusza, utóbbinak pedig karteziánus eredete.

Vágjuk most le a kétféle gondolati ballasztot, és emelkedjünk följebb, ahonnan csábítóbb kilátás nyílik! „Mennyi globalizációt bír el az ember?” – kérdezi Safranski.

Hiába spekulálunk ugyanis, az ember „még nem megállapodott állapot” (Nietzsche). Meg kell különböztetnünk első és második természetét, ahogyan Safranski teszi. Az állatvilághoz húz első, „értelmes” természetünk, mely ösztönös, nem teleologikus, létezésünk biomorf eredőire koncentrál, második természetünk azonban az, amelyik „célokat tűz maga elé, hogy ahol az első cserben hagyja, ott kézbe vegye evolúcióját, önmagát védelmezendő eszével és képzeletével alkosson egy másik világot”. Nevezzük ezt kultúrának. A kultúra kezdetben egy, a mitológia választ ad minden jelenségre, szilárd támpontot, világgépet nyújt a maga topikusan és temporálisan korlátozott előfordulásában. Az emberi első természettel összhangban született az első világgértelmezés, csakhogy ezután szétvált a filozófiai *kíváncsiság* és a *tragédia* konfliktusos bölcsessége, mai szavainkkal: a technika és a művészet mint a második természet két rivális megjelenési formája. Ezt a dualitást írja le voltaképpen Nietzsche az apollóni és a dionüszoszi tulajdonságok megkülönböztetésekor. Dionüszosz az ihletet átélő, átszellemített természet, a teremtető, Apollón az örökös önreflexió, a mindent kívülről látó tudatosság. A plátóni logosz hisz a megismerés objektivitásában, az egyértelmű döntésben, szemben a művészet önmarcangoló vívódásával. A minél több létszférát uralma alá hajtó tudományosodás csak a maga igazát ismeri, egyszerűsít és elszabadul az első természet földközeli lakozásától, kiöli annak spiritualitását, a művészet pedig fokozatosan szorul vissza, nem tölti be rendeltetését, az önkorlátozásra figyelmeztetést, a *magát felhatalmazó technika* féken tartását. Oidipusz tragédiája még jól mutatta, mi történik akkor, ha az ember túl messzire hatol, önnön határain kívülre, s elfordul első természetétől.

A tudás önkorlátozása egyensúlyban tartotta sokáig a technikát és a művészetet. Ma a tudomány diadalt ül a művészet felett, a hideg ész kultusza győzedelmeskedett a korlátait ismerő értelen és az első természetet felszabadító intuíción. Meg tudná mondani bármelyikőnk, mivel vette mindez kezdetét? A szalamszi ütközettel? A Római Birodalom világhódító intellektusával? Vagy azzal, amikor az egyszeri és megismételhetetlen létezés a karteziánus észelvűség problémátörténetté semlegesítette? És mi köze mindennek a globalizmushoz? Mert, lássuk be, az akkor ismert glóbuszt meghódító Nagy Sándor-i hellenizmus, a Római Birodalom, a kereszténység mind-mind globalizálták a kultúrát. Közös nyelv jött létre közérthető szimbólumvilággal, melyben a globalizáció égisze alatt összegyűlt kultúrák otthonosnak érezték magukat, mivel egyetlenségüket meg nem tagadva, kultúrájukat *megszüntetve megőrizve* vették ki részüket az uralkodó hatások befogadá-

sában. Az antik Dionüszosz-kultusz misztériumvallásként élt tovább apró csoportokban, a beavatottnak kitárulkozva Egyiptomban is, Illyriában is és másutt. A globalizáció akkor kezdődött, mikor a saját kollektív világában otthonra lelő, abban felnövő, eszmélkedő egyén más közösséggel, más kultúrával találkozott. A mitologikus harmónia ezért talán sohasem volt igazán, mert minél több idegen közösséggel találkozott egy közösség, annál élesebben bontakozott ki a történelem hajtóereje, mely Hegel szerint az „elismerésért vívott élethalálharc”. Mivel az ember önkörén, saját „horizontján” nem kerülhet kívülre, kultúráját mindig is „tűz-zel-vassal” terjesztette mint egyedül üdvözítőt, akárcsak a szabad piac ideológiáját mostanság. A közeledés azok felé, akik nem *mi* vagyunk, előbb-utóbb ellenségessé vált. A globalizáció folyamata ezért egyidős az emberiséggel, hiszen nem más, mint egy erős mitológia hatalmának kiterjesztése a többi, gyengébb erejű mitológiára, ahogyan az többek között Athén és a Déloszi Szövetség más államai között történt. A válság akkor kezdődik, mikor a kulturális hegemon belső egyensúlyrendszere fölbomlik, és az erőszakos tudomány kultúrák feletti, univerzális igazsághordozóként eluralkodik az emberi természet rejtelmes fonadékát fénylőnek megtartó művészi világtértelezés fölött. Egy kultúra pedig minél jobban érzi relatív mivoltát, annál erősebb készlettel gyötri, hogy eltérbélyesedjen a többi kultúra fölött.

Az emberek és kultúrák közötti ellenségeskedés és különbözőzés, különbözőzni vágyás leküzdhetetlen, ilyenformán a mindenkori globális uralmi rend csak addig tartható fenn, ameddig a domináns kultúra rá tudja erőszakolni magát a háttérbe szorított vagy akár teljesen eliminált kultúrákra. A mai globalizáció kulturális pluralizmusa is látszólagos, a „multikulti” hazug ideológia, a hegemon kultúra éppúgy univerzalizisztikus igénnyel lép föl, mint bármikor a történelemben. A kulturális egyeduralom addig tart, míg a kulturális diverzitás teljesen eltűnőben nem lesz, és a sokszínűség álcáját felöltő uniformitás, a virtuális béke hatalmi szerkezete felszámolja önmagát. Saját súlya alatt roppan össze, mint ahogy Babel tornyának bibliai mítosza példázza. Az egy nyelvet beszélő, azonos fogalmakba szorított emberiség Isten és önmaga ellen vétene, ha Babel tornyát felépítené. Ha Babel az egekig magasodna, a világ önmagát semmisítené meg, tenné a földdel egyenlővé.

Nem a globalizáció jelensége új, hanem ennek mikéntje, ezt pedig nemcsak a hiperspektrális kamerák, szuperszonikus vadászgépek, multigigás vinceszterek technikai forradalma határozza meg fundamentálisan, hanem – elsősorban – a hegemon minden képzeletet felülmúló diadala, vagy másképpen: a leigázott kultúrák gyenge immunrendszere. A vélemények ócskapiacán elhíthetik velünk, hogy értéktelen az, ami nem a hegemontól származik, ezért nem *olvad össze a sokféle kulturális horizont* – ahogyan Gadamer írja, és ahogyan a kopt művészet olyan gyönyörűen megmutatta –, hanem a saját kultúra nélküli tömegember szembesül az idegen kultúrával, amelyet a fékezhetetlen politikai hatalomvágy, a cinikus technicizmus már teljesen eltorzított. „A mások azok, akiktől az ember többnyire nem különbözteti meg magát, akik között az ember maga is ott van.” Ezzel szemben a *mai* globalizmus legjellemzőbb fogalma a giccs. Giccs a második természetünk első

természetünkre nem illeszkedő területe. Ami legbensőbb lényegünket nem veszi igénybe. A média táplálta globalizált tudat számára „a legtöbb dolog ismerősnek tűnik, holott nem ismeri igazán, nem lepi meg, mégis szorongatja”. Olyan világ mutatkozik előttünk, amelyben „a kultúra mindent egyformasággal sújt”, a globális nem csalogató messzeség többé. Az amerikai filmipar száműz lassan minden dionüszoszt, és apollóni kiszámítottsággal nehezedik a világra; filmjeink, ruháink, ételeink, házaink az eltudományosodott amerikai szemlélet szerint készülnek, és ez így terjed tova az egész Földön. Második természetünk nem érinti meg az elsőt, abban a tévhitben hagy minket, mintha megismerhetnénk az egész világot, pedig azt sem fogjuk megismerni, amit a természetünk által egyedül megismerhetnénk, mert már nem lesz többé: saját világunkat. „Csak itt vagy ott lakhatunk, mindenütt nem” – írja Safranski. Csakhogy mi már nem lakunk sehol! Ingerek, információk vibrálnak bennünk, ám nincs cselekvés, amellyel ezeket levezethetnénk, és végső soron magunkról nem tudunk semmit, mert a technikai tudás rólunk nem tudósít, folytonos, kielégíthetetlen világszomjban, nyugtalanságban tart csupán.

Az utóbbi évtizedekben úgy érezhettük, nyugati elbizakodottságunktól vezérelve, hogy a világ egyesíthető. Azt hittük, kulturális vezető szerepünk, melyre a történelem során szert tettünk, abszolút hegemón, a nyugati civilizáció demokratikus ideáltípusa mindenütt meghonosodik majd, a gazdaság pedig a globális interdependencia révén a lehető legnagyobb gazdagságba kapcsolja a Föld országait. Mi, európaiak, hajlamosak vagyunk elsiklani afölött, hogy immáron kicsúszott kezeink közül a gyeplő, befolyásunk a folyamatokra egyre csekélyebb, de már nemcsak a miénk, az Egyesült Államoké is. Valóban azt hisszük, megismerhetjük valamilyeni földrész kultúráját az interneten keresztül, virtuális turistaként, repülőgépből, szállodából? Egyáltalán, érdekel Európában bárkit saját kultúrája? Az egyetlen és letagadhatatlan horizont? Sorjáznak csak a kérdések, melyekre, mielőtt elgondolkoznánk felőlük, gyorsfagyasztott válaszokat rántunk elő szellemi mélyhűtőnk rekeszeiből. A XXI. század önelégült világpolgárának mottója: „Mindenből egy kicsit!” Az igazság az, hogy jobban felaprózódott a kultúra, mint bármikor a történelemben ezelőtt, időközön és tereken átívelő szubkultúrákban élünk; *nemzeti kultúrák, európai kultúra* – bár egykoron meghatározók voltak – nem léteznek többé, egy kiállításra, könyvbemutatóra, koncertre, eszmecserére alig néhány hozzáértő, érdeklődő csábítható el, kivéve persze, ha mesterségesen keltett igényeket elégít ki, melyeknek viszont a résztvevők első természetéhez semmi köze nincsen. Igény ugyanis arra van, amire igényt gerjesztenek bizonyos ellenőrizetlen globális hatalmak a médiában, ám az ilyen igények nem hozzák mozgásba belső lényegünk központi magvát, sőt javarészt *igénytelenek*. „A nyilvánosság mindenekelőtt szabályoz minden ittlét- és világértelmezést, és mindenben igaza van, nem azért, mintha kifejezetten azzal a képességgel rendelkeznék, hogy átlátja az ittlétet, hanem mert nem megy bele a dolgokba, mert semmiféle érzéke nincs a színvonalhoz és a valóságához.” Ez a nyilvánosság nem a demokratikus akaratképződés terméke, hanem a piacnak tulajdonított „láthatatlan kéz” trükkje, mely hiába láthatatlan, nagyon is emberi test tartozik hozzá. A különféle hatalmi összetevők eredője.

Valójában velejéig manipulált, mert az ismeretlen tömegemberrel takarózik, akiben egyikünk sem ismer magára.

Az Európai Unió kényszerű reakció, a mostani globális hegemon hatalmi törekvéseinek ellensúlyozására hivatott védekezési mechanizmus, csakhogy – mert tényleges hatalmi potenciálja alig-alig van – a hegemon diktálta törvényszerűségekhez igazodik. Így mégcsak véletlenül sem a közös európai kultúra reminiscenciája, erőket integráló összefogás, hanem a hegemon kizsgáló „tényező”, mely elég öntudatos, múltjára büszke ahhoz, hogy mindezt ne vallja be. Ami a hajdani globalizmusokhoz képest változás, az egyrészt a technikai kapacitások, föltételek radikális különbözősége, másrészt – és legfőképpen – a hegemon kultúra éppenhogy *kultúraellenes* jellege. Gondolok itt elsősorban az amerikai horizont fölé feszülő „everything is culture” mottójára, mely a *minőségre* és a kultúra múltbéli eredetére, az emberiség közös, a nemzetek egyedi kulturális örökségére hederít.

Ma, a XXI. század hajnalán a kopt kiállításon látottakat akár csak megközelítő színvonalú, a globalizáció gerjesztette szellemi áramlathoz köthető művészi teljesítményről nem adhatok számot. A létező kulturális csúcsteljesítmények éppen a globalizáció *ellenében* hatnak, melynek eredménye, hogy a kulturális elit szellemi utóvédharcot vív a társadalmi perspektívák tömegerejével. A lokálisnak, ha jót akar, intellektuális autarkiába kell bezárkóznia, szigorú határozatot kell elrendelnie, hogy magas vámok mellett csak a termékeny gondolatoknak engedhessen szabad utat. A globalizáció mára éppen igénytelenséget jelent, ám ez nem szükségszerűen tartozik a globalizációhoz magához. „Valamit abból csinálni, ami vé csinálva lettünk” – fogalmaz Sartre. Van arról képzetünk, mivé „vagyunk csinálva”? „Nem szabad mindent bebocsátanunk magunkba, hanem csak annyit, amennyit szellemileg el tudunk sajátítani” (Safranski), meg kell teremtenünk önön helyünket a világban (ezt nevezi Heidegger *Lichtung*nak), ott, ahová születünk, s ahová kötődünk.

Harcban állunk a világgal, semmi kétség, de elveszítettük eredeti ellenségképünket: önmagunkat. Időről időre felröppennek olyan elméletek, melyek a nyitottságot összekeverik az önfeladással. Mintha észre sem vennék, hogy szavukat, melyet a globális piacra termelés és a hegemon mintáinak átvétele érdekében emelik fel, milyen uralkodó érdek mondatja velük. Saját világunk, a „Lichtung” esetlegesé válik, befolyásolására egyre képtelenebbnek mutatkozunk. A múlt felé fordulás, a hagyományaink értelmezése is az ironia eszközével megy végbe, hiszen – úgy tűnik – ma a szavaknak van élményük, és nem az élményre vannak szavak. Akinek a jelen nincsen birtokában, mert feladta, a múlt és a múltban kikristályosodott egyedi világértelmezés, a nyelv is idegen hangzású, *el nem sajátított*, csak *használt* eszköz marad. Fukuyama szerint a vágyak és érzelmek méltó kibontakoztatója a modern természettudományok lenyűgöző mechanizmusa. Ez a haladás azonban éppen az, ami a saját sorsélménytől foszt meg.

A művészi befogadás ellenben egyedi létezésünk megélésének nélkülözhetetlen mozzanata, a reflexiók bonyolult hálózatát csomózza össze, melyet aztán úgy szálaz szét, hogy az egyén tudatmódjaira, eredőire, motívumaira támaszkodik. „Ami

viszi és vezeti az olvasást; az összeszedettség. Mire szed össze? Arra, ami írva van, amit az írás mond. A voltaképpeni olvasás arra való összeszedettség, amely – anélkül, hogy tudnánk róla –, a lényegünket már igénybe vette, akár megfelelünk neki, akár kudarcot vallunk.

Az igazi olvasás nélkül nem láthatjuk azt, ami ránk pillant, és nem nézhetjük azt, ami látszik és fénylik.” Küzdelem ez önmagunkért a globális civilizáció ellenében, az átélt kultúráért, az egyetlen lehetőségért a valódi szabadságra, mely nem más, mint – ahogy Hegel mondja – „felismert szükségszerűség”. A látszólagos globális béke despotizmusba altat bennünket, ám nekünk jótéményeit elfogadva a titkok veszélyes ösvényére kell lépnünk, ahol bármikor útonállóak törhetnek ránk.

Az összemontírozott népek szorításában is legyünk – megfogadva a freiburgi mester tanítását – „fekete-erdeiek”.